

รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนและชุมชน เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

A Model Participatory Learning Management between School and a Community for Sustainable Community Forest Conservation

ARTICLE INFO

Article history:

Received 29 March 2019

Revised 17 May 2019

Accepted 4 June 2019

Available Online 22 May 2020

เสถียร ขจรโมทย์^{1*}, อุดร อรกุล², ทรงศักดิ์ จีระสมบัติ²

และ สมเกียรติ เฟ็งรัตน์³

Sathian Kajornmot^{1*}, Udorn Oragul²,

Songsak Jeerasombat² and Somkiart Pengrat³

ABSTRACT

This research aims at developing knowledge, attitude, and practice in forest conservation and restoration of the youths. The sample group was 30 youths who were students studying at a secondary school level. The research instruments were interviews, questionnaires, and behavior checklists. The data collected were analyzed by using percentage, mean, standard deviation; and for testing hypotheses, the F- test (Repeated Measures. ANOVA) was employed.

The research revealed that 1) The problem happened with the forest community in Lux Muang Subdistrict Municipality, Kamalasai, Kalasin Province. mostly caused by the actions of the villagers: forested items collecting, hunting, forest area pioneering, deforestation, 2) Got the model of the people participating in the management of forestry resource, and 3) The results of the implementation of package of the training course for forest conservation and restoration found that The youths showed gains in knowledge attitude and practice towards forest conservation and restoration at a good level and higher than before training which was at a good level at the 0.1 level of significance. However, they did not evidence knowledge attitude and practice in general differently.

KEYWORDS: COMMUNITY FOREST CONSERVATION / PARTICIPATORY LEARNING /
COMMUNITY FOREST MANAGEMENT

¹ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น) คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ประเทศไทย
Ph.D. (Educational Management for Local Development), Faculty of Education, Rajabhat Maha Sarakham University, Thailand.

² อาจารย์ประจำคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ประเทศไทย
Lecturer, Faculty of Education, Rajabhat Maha Sarakham University, Thailand.

³ คุณครูประจำการ โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ประเทศไทย
Teacher, Rajabhat Maha Sarakham University Demonstration School, Thailand.

* Corresponding author; E-mail address: kruiyai11@gmail.com

doi: xxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านการมีส่วนร่วม การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วม และนำรูปแบบไปใช้และประเมินผลการใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้คือ นักเรียน 30 คน ด้วยวิธีการสุ่มแบบสโนว์บอล เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการสังเกต วิเคราะห์ข้อมูลใช้ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติในการทดสอบสมมติฐานโดยการวิเคราะห์ F-test ความแปรปรวนแบบวัดซ้ำ (Repeated Measures ANOVA)

ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับป่าชุมชนกุดน้ำใสส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของชาวบ้าน คือ การเก็บหาของป่า การบุกรุกพื้นที่ป่า และการลักลอบตัดไม้ โดยสาเหตุสำคัญที่ทำให้ป่าไม้ชุมชนเสื่อมโทรมและถูกทำลาย คือ การขาดความรู้ ความเข้าใจ การมีส่วนร่วมต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ และความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม 2) ได้รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืน และ 3) ผลการใช้รูปแบบที่พัฒนาขึ้น คือ เยาวชนมีความรู้ มีเจตคติ มีการปฏิบัติในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนโดยรวม หลังการฝึกอบรมอยู่ในระดับดี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 แต่มีคะแนนความรู้ มีเจตคติ และมีการปฏิบัติโดยรวมไม่แตกต่างกัน

คำสำคัญ: รูปแบบการจัดการเรียนรู้ / กระบวนการมีส่วนร่วม / การอนุรักษ์ป่าชุมชน / การจัดการป่าชุมชน

บทนำ

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์ได้รับประโยชน์จากป่าไม้มากมาย นับตั้งแต่ในอดีตที่มนุษย์ได้เริ่มพึ่งพาตนเอง มนุษย์เรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากป่าไม้เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งปัจจัยสี่ อันได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค และเมื่อมนุษย์มีวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ก็เริ่มมีการจับจองพื้นที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง มีการปฏิสัมพันธ์กันภายในสังคม มนุษย์เริ่มเรียนรู้ที่จะใช้พื้นที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย ทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสร้างที่อยู่อาศัย การทำเกษตรกรรมซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแล้วแต่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าไม้ทั้งสิ้น การวิวัฒนาการดังกล่าวนี้สืบเนื่องเรื่อยมา จนกระทั่งถึงยุคสมัยที่ความก้าวหน้าในสังคมมนุษย์มีมากขึ้น มนุษย์เรียนรู้ที่จะคิดค้นเทคโนโลยีและวิทยาการความก้าวหน้าต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่ เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต ทำให้มนุษย์เริ่มเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติจากป่าไม้มาใช้ประโยชน์ทั้งในเรื่องการใช้พื้นที่ การนำทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ที่ได้จากป่าไม้เป็นวัตถุดิบ ทำให้ป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้น ทั้งนี้ ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ถือได้ว่ามีคุณประโยชน์ต่อสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมในการทำให้วัฏจักรของน้ำสมบูรณ์ การช่วยอนุรักษ์ดินและเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร การช่วยปรับสภาพบรรยากาศให้ดำรงความสมดุลและอื่น ๆ ดังนั้น การทำลายป่าไม้หรือการทำให้ป่าไม้มีความเสื่อมโทรมจะส่งผลต่อความเป็นอยู่และสภาวะการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตทั้งมวลไม่ว่าจะเป็นมนุษย์พืช และสัตว์ก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลง และโดยธรรมชาติของป่าไม้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาตินั้น ยากที่จะฟื้นฟูให้กลับคืนสู่สภาพเดิมได้ ดังนั้น การอนุรักษ์ป่าไม้จึงถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งที่มนุษย์ผู้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้ทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมกัน

ปัจจุบันประเทศไทยมีพื้นที่ป่าอยู่ประมาณ 323 ล้านไร่ พื้นที่ป่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 104 ล้านไร่ เป็นพื้นที่จัดตั้งป่าชุมชน 7,706 หมู่บ้าน รวมเป็นเนื้อที่ประมาณ 2.7 ล้านไร่ (กรมป่าไม้, 2556) พื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์มีพื้นที่ที่ได้รับการจัดตั้งเป็นป่าชุมชน ในปี 2560 จำนวน 90,657 ไร่ 3 งาน 70 ตารางวา

(พงษ์ศักดิ์ ปริชาวิทย์, 2560) ในส่วนพื้นที่ป่าชุมชนกุดน้ำใส ตำบลหลักเมือง อำเภอภักดีชุมพล จังหวัดกาฬสินธุ์ มีพื้นที่ประมาณ 390 ไร่ มีป่าชุมชนครอบคลุมพื้นที่ คือ บ้านลาด หมู่ที่ 7 และหมู่ที่ 13 สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 7 (ขอนแก่น) โดยที่ป่าชุมชนกุดน้ำใสประกอบด้วย 2 ส่วน ดังนี้ ส่วนที่ 1 คือตงเจ้าปู่ ส่วนที่ 2 คือแหล่งน้ำธรรมชาติ (กุดน้ำใส) บริเวณโดยรอบตลอดแนวขอบพื้นที่นี้ ถือเป็นระบบนิเวศเป็นป่าที่มีความชุ่มชื้นเต็มไปด้วยพืชนานาชนิด ซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติโดยเฉพาะไม้ยางนาเป็นจำนวนมาก อายุหลายร้อยปี ซึ่งบรรพบุรุษได้อนุรักษ์รักษาไว้เพื่อลูกหลานสืบต่อมาจนทุกวันนี้ มีพืชพรรณหายากหลายอย่าง และยังมีกุดน้ำใสซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่ชาวบ้านได้นำไปใช้ประโยชน์ทั้งอุปโภคและบริโภค เนื่องจากได้ภูเขาหินปูนมีถ้ำน้ำจำนวนมากกระจายอยู่รอบๆ ซึ่งเปรียบเสมือนแหล่งกักเก็บน้ำตามธรรมชาติ นอกจากนี้ ชุมชนได้ประโยชน์โดยตรงจากกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในประเทศไทยที่ผ่านมาเริ่มมีการตระหนักถึงการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าที่มองถึงความจำเป็นในการอนุรักษ์พืชพรรณ สัตว์ป่า และระบบนิเวศ อันมีคุณค่าที่ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว จึงได้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่มีขอบเขตที่กว้างขวางขึ้นทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม เพื่อส่งเสริมให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดอย่างต่อเนื่อง ในปัจจุบันการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้ตระหนักว่าการคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติและส่งเสริมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งที่เป็นแหล่งอาหารเป็นแหล่งวัตถุดิบในการผลิตที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค อีกทั้งยังเป็นต้นน้ำลำธารในการรักษาสมดุลของวัฏจักรของน้ำทำให้มีทรัพยากรน้ำได้ใช้อย่างพอเพียง ดังเช่นในอดีตที่ผ่านมาทำให้ประเทศไทยได้มีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ (ใจคิด วงศ์พิพันธ์, 2553)

ในปัจจุบันปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรได้เพิ่มความรุนแรงส่งผล คือ 1) ภาวะโลกร้อน ภูมิอากาศโลกเกิดการแปรปรวนทำให้เกิดปัญหาภัยแล้งในปีเดียวกันแผ่นดินกลายเป็นทะเลทรายมากขึ้น 2) การทำลายป่าเกิดวิกฤตทำให้ธรรมชาติแหล่งน้ำที่เคยอุดมสมบูรณ์เริ่มลดน้อยลง สาเหตุสำคัญมาจากการเร่งรัดพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและการวางแผนจัดการด้านต่าง ๆ อย่างพอเหมาะพอดีเป็นผลทำให้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดในปริมาณมากและเกินความสามารถที่ทรัพยากรจะฟื้นฟูตัวเองได้ ความเสื่อมโทรมจากทรัพยากรธรรมชาติจึงเกิดขึ้น (ลดาวลัย พวงจิต, 2554; กิตติชัย รัตนะ, 2555) ดังจะเห็นได้จากพื้นที่ป่าที่เหลือไม่สามารถซับน้ำฝนที่ตกหนัก เกิดปรากฏการณ์น้ำท่วมฉับพลัน ยังส่งผลต่อความเสียหายเศรษฐกิจ บ้านเรือน (กรมส่งเสริมสุขภาพและสิ่งแวดล้อม, 2550) โดยพบว่าในปี 2553 ประสบภัยพิบัติมากกว่า 30 จังหวัด ในปี 2554 ประสบภัยพิบัติมากกว่า 62 จังหวัด (กิตติศักดิ์ แก้ววาริ และวุฒิพล หัวเมืองแก้ว, 2553) ส่งผลต่อการย้ายถิ่นฐานจากของคนเมืองกลับสู่ท้องถิ่น โดยต้องอาศัยทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน แหล่งน้ำเพื่อประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปัญหาป่าชุมชนกุดน้ำใส ซึ่งเป็นพื้นที่วิจัยแท้จริงคือ คนในชุมชนมองผืนป่าเป็นพื้นที่ของคนอื่นมีสภาพปัญหาบางปีมีการเผาป่าร่วมด้วยและมีการนำเอาขยะไปทิ้งในป่า จึงสร้างความเสื่อมโทรมให้กับป่าเป็นอย่างมาก และยังขาดความรู้ลึกความเป็นเจ้าของร่วมกัน ขาดการดูแลผืนป่าแห่งนี้มุ่งหาแต่ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นแต่ไม่ได้มองผลเสียที่จะตามมา เป็นเรื่องของจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าของคนในชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าจิตสำนึกของคนในชุมชนเริ่มลดลงอย่างเห็นได้ชัด การจัดการเพื่อดูแลผืนป่าไม้ในรูปแบบหนึ่งที่มีการส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งเป็นป่าไม้ที่ได้รับการดูแลโดยชุมชน มีระบบการจำแนกใช้ประโยชน์ที่ดิน ป่าไม้และทรัพยากรต่าง ๆ มีอาณาเขตกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์เป็นที่รับรู้และยอมรับปฏิบัติกันคนในชุมชนที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันจากป่านั้นและมีกลุ่มอาสาสมัครที่มีความรับผิดชอบในการจัดการป่าไม้ โดยใช้พื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ผ่านหลายชั่วอายุคนความสัมพันธ์ของป่าไม้กับชุมชนในแง่ของการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่พึ่งพาทรัพยากรป่าไม้

การจัดกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในโรงเรียนเป็นการให้ความรู้ เจตคติ และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งหลักสูตรได้กำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน เรื่องการอนุรักษ์ ให้เชื่อมโยงกับห่วงโซ่อาหาร การที่จะทำให้นักเรียนมีความตระหนักนั้น จะต้องให้ความรู้ เจตคติ และการมีส่วนร่วมโดยการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน เพื่อเป็นการแก้ปัญหาการอนุรักษ์ป่าชุมชนในโรงเรียนการดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียน ขาดการนำไปปฏิบัติจริงตามพื้นที่หรือสถานที่ที่จะดำเนินการตามแผนการจัดการเรียนรู้ ทำให้นักเรียนได้รับ แต่ความรู้ทางวิชาการขาดการนำไปประยุกต์ใช้ในสภาพจริง จึงไม่ประสบความสำเร็จในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ทั้งนักเรียนส่วนใหญ่ไม่มีความเข้าใจขาด ความตระหนักและทักษะในการแก้ปัญหา สิ่งแวดล้อม จึงก่อให้เกิดปัญหาด้านขยะมูลฝอย น้ำเสียและการทำลายทรัพยากรป่าไม้เป็นจำนวนมาก เนื่องจากการขาดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของโรงเรียนกับชุมชน การจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อม ในโรงเรียนที่ผ่านมา ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินกิจกรรมครูเป็นผู้กำหนดแนวทางในการจัด กิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จึงทำให้เกิดปัญหาในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

จากความสำคัญและปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น งานวิจัยเรื่องนี้มุ่งที่จะสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้ แบบมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนและชุมชน เป็นการยกระดับจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นกับป่าชุมชนตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน และศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของคนในท้องถิ่นกับป่าชุมชนอย่างยั่งยืน โดยให้คนในชุมชน มีส่วนร่วมและมีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจในการฟื้นฟูป่าชุมชนร่วมกัน ตลอดจนบริหารจัดการป่าและ ทรัพยากรที่เป็นประโยชน์ โดยคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมกับองค์กรของรัฐหรือองค์กรเอกชน ซึ่งจะก่อให้เกิดเครือข่ายการพัฒนาอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ สภาพปัจจุบันของโรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์และการจัดการป่าชุมชน จากอดีตถึงปัจจุบัน
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนในเขตเทศบาลตำบลหลักเมือง อำเภออมลาลัย จังหวัดกาฬสินธุ์
3. เพื่อนำรูปแบบไปใช้และประเมินผลการใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่าง วิทยาลัยกับชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนในเขตเทศบาลตำบลหลักเมือง อำเภออมลาลัย จังหวัดกาฬสินธุ์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยประยุกต์รูปแบบ การวิจัยและพัฒนา (Research and development) และการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยวิธีการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ 6 ขั้นตอน 7 กิจกรรม ซึ่งประกอบด้วย กลุ่มเป้าหมายใน การวิจัย เนื้อหา ระยะเวลาและพื้นที่ในการศึกษาดังรายละเอียดต่อไปนี้

การกำหนดกลุ่มเป้าหมาย

1. กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัย ใช้วิธีเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่ เยาวชน ผู้สูงอายุผู้มีจิตอาสาในชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ป่า ผู้นำชุมชน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชน และประชาชนทั่วไปของหมู่บ้านรอบป่า 4 หมู่บ้าน โดยกลุ่มเป้าหมายที่ เจาะจงต้องสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของชุมชน ปัญหาของชุมชน เพื่อค้นหาแนวทางการแก้ไข

ปัญหา และใช้วิธีการสุ่มกลุ่มเป้าหมายแบบการเลือกอาสาสมัครเก็บข้อมูลผู้ที่เข้ามาเป็นอาสาสมัครนักวิจัยชุมชน จำนวน 22 คน

2. พื้นที่ในการวิจัย ได้แก่ ชุมชนรอบป่ากุดน้ำใส อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ 2 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านลาด หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 13

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Technique) โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างในการเก็บรวบรวมข้อมูลความเป็นมาของป่าและชุมชน ประเพณีและความเชื่อ การใช้ประโยชน์จากป่าเกี่ยวกับบริบทป่าชุมชน ค้นหาศักยภาพและวิถีชีวิตของชุมชน สถานการณ์ปัญหาของชุมชนตลอดจนทุนทางสังคมและมีการสนทนากลุ่ม (Focused Group) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ ในการระดมความคิดเห็นของกลุ่มโดยใช้เทคนิค Appreciation-Influence-Control: AIC การระดมความคิดเห็น (Brainstorming) แผนที่ความรู้ (Mind Mapping) เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการกำหนดเป็นโจทย์วิจัยร่วมกันระหว่างนักวิชาการและคนในชุมชน

2. แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือที่ใช้รวบรวมข้อมูล

3. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) โดยใช้แบบตรวจสอบรายการเพื่อศึกษาพฤติกรรมและทัศนคติระหว่างประชาชนในหมู่บ้านจากการทำกิจกรรมร่วมกัน

วิธีการดำเนินงานวิจัย แบ่งเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ขั้นตอนการศึกษาความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นกับป่าชุมชน

1.1 ขั้นตอนการเตรียมคน เตรียมพื้นที่ ได้แก่ การเตรียมทีมวิจัย และการเตรียมชุมชน

1.2 ขั้นตอนการเตรียมเครื่องมือวิเคราะห์ชุมชน ได้แก่ การอบรมใช้เครื่องมือ และ ทดลองใช้

ระยะที่ 2 ขั้นตอนการหารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนและชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนแบบยั่งยืน

2.1 ขั้นตอนการพัฒนาแผน ได้แก่ การสร้างความเข้าใจในชุมชน ศึกษาดูงานในพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ

ระยะที่ 3 ขั้นตอนการทดลองใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนและชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนแบบยั่งยืน

3.1 ขั้นตอนทดลองดำเนินการตามแผนปฏิบัติการ 7 กิจกรรม ได้แก่ 1) กิจกรรมการสำรวจบริบทป่าชุมชน และชุมชนรอบป่า คือ ด้านประวัติศาสตร์ชุมชน ด้านทรัพยากร/ป่าชุมชน ด้านเศรษฐกิจ ด้านประเพณีวัฒนธรรม 2) กิจกรรมการเชื่อมความสัมพันธ์กับผู้นำชุมชน 3) กิจกรรมที่สอนน้องทำป้ายรณรงค์รักษ์ป่า 4) กิจกรรมค่ายเยาวชนในการอนุรักษ์ป่า 5) กิจกรรมการบวชป่า การติดป้าย 6) กิจกรรมการทำแผนที่ป่าด้วยระบบ GPS โดยชุมชน และ 7) กิจกรรมการไหว้ศาลปู่ตาในป่าชุมชน

3.2 ขั้นตอนการถอดบทเรียนจิตสำนึก ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของคนในท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูป่าชุมชน ได้แก่ 1) การถอดบทเรียนจากการมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชน 2) การถอดบทเรียนระดับผู้ร่วมวิจัยจากวิจัยชุมชน 3) การคืนข้อมูลและขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ และ 4) การสังเคราะห์ข้อมูลจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูป่าชุมชน

ผลการศึกษา

จากผลการดำเนินงานวิจัยใน ระยะที่ 1 การศึกษาความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นกับป่าชุมชน โดยได้ดำเนินกิจกรรมในขั้นตอนการเตรียมคน เตรียมพื้นที่ ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลและสร้างแผนปฏิบัติการร่วมกัน บริบทและข้อมูลพื้นฐานของชุมชน โดยใช้เครื่องมือที่เก็บข้อมูล ได้แก่ การศึกษาเส้นทางประวัติศาสตร์ของชุมชนและป่า (Timeline) การศึกษาผังทรัพยากรป่าหรือผังป่าชุมชน พัฒนาการหรือประวัติป่าชุมชนภาพตัดขวาง พื้นที่ป่าและการใช้ประเด็นคำถาม เพื่อเก็บข้อมูลได้ทำการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนแล้วพบว่า ทำให้ทีมวิจัย ผู้ร่วมให้ข้อมูลตลอดจนคนในชุมชน ได้รับรู้ประวัติความเป็นมาในชุมชนในหลาย ๆ ด้าน ถือได้ว่าเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าต่อคนในชุมชนมาก เนื่องจากการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนนั้น จากผลการศึกษา ทำให้คนในชุมชน รู้ว่าต้นตระกูลคนในชุมชนมาจากไหน ย้ายถิ่นฐานมาจากที่ใด และที่สำคัญทำให้คนรุ่นลูกรุ่นหลานได้รับรู้และเห็นคุณค่าของการได้รู้จักที่มาต้นตระกูลของตนเองและให้ความสำคัญของป่าชุมชนต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือ พบว่า เมื่อก่อนผืนป่ามีความอุดมสมบูรณ์ จึงเป็นแหล่งอาหารและสร้างรายได้ของคนในชุมชนโดยรอบ ชุมชนใช้ประโยชน์จากผืนป่าในทุกฤดูกาล ในยามฤดูฝนเป็นแหล่งอาหารจับสัตว์น้ำ เก็บเห็ดป่าพืชอาหาร ไม้ฟืนเพื่อหุงต้ม ในยามฤดูแล้งจะตัดกิ่งไม้แห้งเพื่อเผาถ่าน ต่อมาเมื่อเกิดการขยายตัวของชุมชนการเข้ามาตัดไม้ไปสร้างบ้าน ตัดไปเผาถ่าน ตัดไปขาย หรือบุกรุกพื้นที่ป่า จึงเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ จนปัจจุบันพื้นที่ป่าลดลงจากเดิมอย่างมากทำให้ทราบว่าคนในชุมชน รู้จักใช้ประโยชน์จากป่าแต่ไม่ได้ดูแลเนื่องจากคิดว่าป่าไม่มีวันหมด ต่างคนต่างใช้ประโยชน์ ขาดจิตสำนึกในการดูแลป่า และคิดว่าการดูแลป่าเป็นหน้าที่ของหน่วยงานราชการที่ต้องเข้าไปดูแล ขาดความรู้สึกเป็นเจ้าของพื้นที่ป่า เมื่อขาดความเป็นเจ้าของป่าความรู้สึกหวงแหนป่าจึงไม่เกิดขึ้นผลที่ได้จากการแบ่งกลุ่มย่อย เพื่อให้ นักวิจัยในชุมชนระดมความคิดและวิเคราะห์ถึงการใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูลแต่ละประเภทสรุปได้ว่า บริบทชุมชนในด้านทรัพยากรป่าชุมชน ทำให้ได้ข้อมูลขนาดพื้นที่ แหล่งน้ำ ป่าไม้ อาณาเขต ที่ตั้ง ความหลากหลายของพืชพันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน สภาพการจัดการป่าร่วมกัน รวมทั้งการรุกป่าทรัพยากรป่า ได้แก่ อาณาเขต ที่ตั้งความหลากหลายของพืชพันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ พบว่า ป่านี้เป็นป่าชุมชนแห่งหนึ่งซึ่งมีทรัพยากรค่อนข้างสมบูรณ์ เป็นแหล่งสะสมอาหารของชุมชนโดยรอบ มีของดีที่อยู่ในป่ามากมาย ได้แก่ พืชผักในป่า เห็ด สมุนไพร เป็นต้น ในด้านเศรษฐกิจ เครื่องมือในการเก็บข้อมูล ได้แก่ ปฏิทินฤดูกาลหรือผลผลิตจากป่าชุมชน ปฏิทินเพาะปลูกหรือการผลิต (อาชีพ) และการใช้ประเด็นคำถาม เพื่อเก็บข้อมูล การเดินสำรวจ วาดผัง การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เจาะลึก และการเล่าเรื่อง เมื่อมองในประเด็นเชิงลึก พบว่า ผืนป่าแห่งนี้เป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์ควบคู่กับวิถีของชุมชนอย่างมากตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ และจากการสำรวจจำนวนพื้นที่ป่าชุมชนกุดน้ำใสที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน โดยคณะผู้วิจัยได้เดินสำรวจโดยใช้เครื่องมือ GPS มาช่วยวัดอาณาเขตของป่าชุมชน มีผู้เข้าร่วม 9 คน พบว่า อาณาเขตของพื้นที่ป่าชุมชนกุดน้ำใสมีจำนวน 412 ไร่ จากข้อมูลที่เหลืออยู่จริงในปัจจุบันเหลือเพียง 380 ไร่ มีพื้นที่บุกรุกป่าชุมชน จำนวน 32 ไร่ และมีแหล่งน้ำธรรมชาติมีชื่อเรียกว่า “กุดน้ำใส” มีพื้นที่ทั้งหมด 343 ไร่ สำหรับผลการเก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่าคิดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ พบว่ามีเกษตรกรในบ้านลาดหมู่ที่ 7 และหมู่ที่ 13 มีจำนวนครัวเรือน 101 ครัวเรือน จาก 2 ชุมชนรอบป่า มีรายได้จากป่าโดยรวม จำนวน 1,397,850 บาท (ร้อยละ 16.07) โดยแยกเป็นรายได้จากมันสำปะหลัง และอื่น ๆ เช่น รายได้จากผักตบชว กอ/มันไข่มดแดง จำนวน 1,179,500 บาท (ร้อยละ 13.56) และ รายได้จากเห็ดป่า จำนวน 218,350 บาท (ร้อยละ 2.51) ส่วนด้านการใช้ประโยชน์จากป่า พบว่า ชุมชนมีการใช้ประโยชน์ตลอดทั้งปี โดยช่วงหน้าแล้ง (เดือนธันวาคม-เดือนเมษายน) ชุมชนมีการหาผลไม้อาหาร ฝืนป่า ฟันสมุนไพร หาแมลง เพื่อมาเป็นอาหารและจำหน่าย ช่วงหน้าฝน (เดือนพฤษภาคม-เดือนตุลาคม) ชุมชนมีการหาเห็ดป่า หาสมุนไพรประเภทดอก ใบ ผัก และสัตว์ป่าเพื่อมาเป็นอาหารและขาย

ผลการดำเนินการใน ระยะที่ 2 การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียน และชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนแบบยั่งยืน โดยมีกิจกรรม ดังต่อไปนี้

1. ขั้นตอนการพัฒนาแผน

1.1 การสร้างความเข้าใจในชุมชนเป็นกิจกรรมที่คณะวิจัยได้เข้าร่วมทำบุญร่วมกับคนในชุมชน ประมาณ 150 คน และได้มีการใช้เวทีนี้ในการเล่าถึงความเป็นมาของโครงการวิจัยรวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะเข้าดำเนินการในพื้นที่ นักวิจัยได้ใช้การสังเกต และใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ผลการวิจัย พบว่า คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการรับฟังเพื่อทำความเข้าใจร่วมกันโดยมีผู้เข้าร่วม ประมาณ 150 คน และคนในชุมชนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นถึงการเข้ามาดำเนินงานวิจัยนี้ คือ ควรให้ผู้นำมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้มากที่สุด ควรให้เยาวชนเข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานด้วย ควรมีการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยกลับคืนสู่ชุมชนโดยให้ชุมชนได้รับทราบข้อมูลด้วย อยากเห็นความอุดมสมบูรณ์ของป่ากลับคืนมา อยากให้คนในชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของป่า และควรนำพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งนำทางในการเข้าดำเนินการ เนื่องจากเป็นสิ่งที่ช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความน่าเชื่อถือให้กับโครงการ

1.2 ศึกษาดูงานในพื้นที่ประสบความสำเร็จ 3 พื้นที่ เป็นการศึกษาดูพื้นที่ที่มีการจัดการป่า พื้นฟูป่าชุมชนได้สำเร็จในจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดสุรินทร์เพื่อเก็บเกี่ยวองค์ความรู้ และสร้างแรงบันดาลใจในการฟื้นฟูป่าให้กับนักวิจัยในพื้นที่ มีผู้เข้าร่วมโครงการจำนวน 35 คน สถานที่ศึกษาดูงาน 3 แห่ง

1.3 การออกแบบและวางแผนปฏิบัติการร่วมกัน หลังจากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาและเก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชนแต่ละส่วน โดยคณะผู้ร่วมวิจัย ได้แก่ ผู้วิจัย คณะครู นักเรียน ผู้นำชุมชน ตัวแทนผู้สูงอายุในชุมชน เยาวชนที่เข้าร่วม ตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ ได้ใช้เวลาช่วงเย็นหลังจากการศึกษาดูงานพูดคุยที่ทีมวิจัยเรียกกันว่า “ค่ายรักษ์ป่า” เพื่อพูดคุยสนทนากลุ่มในการออกแบบและวางแผนการปฏิบัติการร่วมกันในชุมชนโดยทำการพูดคุยวางแผนการออกแบบกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนร่วมกัน ในการยกระดับจิตสำนึกของคนในชุมชนเพื่อการฟื้นฟูป่าชุมชนอย่างยั่งยืน โดยในระหว่างการสนทนาทีมผู้ร่วมวิจัยและตัวแทนคนในชุมชนแต่ละคนเสนอและแลกเปลี่ยนแนวคิดร่วมกัน จากการสนทนากลุ่มทำให้เกิดแผนปฏิบัติการร่วมกันของทีมผู้ร่วมวิจัยและตัวแทนคนในชุมชน มีอยู่ 3 ระดับ ได้แก่ 1) แผนระดับผู้นำ คณะผู้ร่วมวิจัยและตัวแทนผู้นำ ขอเข้าพบผู้นำ ทั้ง 2 หมู่บ้าน เพื่อพูดคุยถึงผลการดำเนินกิจกรรมของทางทีมวิจัยที่ผ่านมา และกิจกรรมที่จะดำเนินการต่อไป รวมถึงสิ่งที่ต้องการความช่วยเหลือจากทางผู้นำแต่ละหมู่บ้าน 2) แผนระดับชุมชน จะใช้ความสัมพันธ์ส่วนบุคคลหรือทางเครือญาติ โดยการพูดคุยชักชวนมาเข้าร่วมกิจกรรม การใช้หอกระจายข่าวเสียงตามสายหมู่บ้าน ประชาสัมพันธ์กิจกรรมที่ทีมวิจัยทำเพื่อให้คนในชุมชนทราบ รวมถึงนิมนต์พระสงฆ์เทศนาให้คนในชุมชนได้รับรู้ รับทราบกิจกรรมที่ทีมวิจัยดำเนินการเมื่อมีกิจกรรมที่วัด และ 3) แผนระดับเยาวชน โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนผ่านโรงเรียนและนอกโรงเรียน ดังนั้น ค่ายรักษ์ป่า จึงเป็นการทบทวนกิจกรรมที่จะดำเนินการในพื้นที่ เพื่อให้มีความเข้าใจเป็นอันเดียวกัน เป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้เกิดขึ้นในทีมวิจัยชุมชน เล่าถึงปัญหาอุปสรรคและแนวทางการขับเคลื่อนจะจัดการอย่างไร

2. รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนและชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืน การศึกษาครั้งนี้พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าชุมชนในบริบทของโรงเรียนและชุมชนต่างก็มีบทบาทเท่าเทียมกันในการร่วมกันกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางการปฏิบัติ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติโดยให้คนในชุมชนและโรงเรียนได้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมวิเคราะห์ สรุปผล ร่วมกันแก้ปัญหา และสร้างทางเลือกใหม่ให้แก่ชุมชน เป็นการสร้างคนด้วยการเน้น การยอมรับคนอื่นในลักษณะของกลุ่มมากกว่าตนเองคนเดียว ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนารูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัด การทรัพยากรป่าไม้ ตำบลทุ่งพระยา ต้องประกอบด้วย 5 มิติ ได้แก่ มิติที่ 1 การทำงานแบบ 3 ประสาน (การจัดการยุคใหม่) คือ

การประสานงานกันจากผู้ร่วมวิจัย คือ ตัวแทนคณะครู ตัวแทนนักเรียน และตัวแทนจากชุมชน มิติที่ 2 การมีส่วนร่วมในการเรียน มิติที่ 3 การริเริ่มให้เกิดกิจกรรมและการปฏิบัติจริง มิติที่ 4 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และมิติที่ 5 การพัฒนาให้เกิดสถาบันในชุมชนตนเองประกอบสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ผลการศึกษาพบว่า ได้เรียงลำดับความสำคัญประกอบด้วย 1. การค้นหาบุคคล/กลุ่มผู้สนใจ 2. การจัดตั้งภาคร่วมพัฒนา 3. การวางแผน 4. การดำเนินโครงการ 5. การตัดสินใจ 6. การประเมินผล 7. การร่วมรับผลประโยชน์ ต้องเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกมิติโดยเฉพาะอย่างยิ่งการร่วมรับผลประโยชน์ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด จอห์น สจ๊วต มิลล์ (John Stuart Mill) ที่เน้นการสร้างประโยชน์สูงสุดให้กับคนจำนวนมากที่สุด (กิริติ บุญเจือ, 2551)

ผลจากการดำเนินการใน ระยะที่ 3 เพื่อนำรูปแบบไปใช้และประเมินผลการใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนในเขตเทศบาลตำบลหลักเมือง อำเภอภูกามยาว จังหวัดกาฬสินธุ์

ขั้นตอนการทดลองใช้แผนปฏิบัติการ เริ่มจากการสำรวจบริบทป่าชุมชนและชุมชนรอบป่า สำหรับผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลบริบทชุมชนในด้านทรัพยากรป่าชุมชน ทำให้ได้ข้อมูลขนาดพื้นที่ แหล่งน้ำ ป่าไม้ อาณาเขต ที่ตั้ง ความหลากหลายของพืชพันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ การใช้ประโยชน์จากป่า สภาพการจัดการป่าร่วมกัน รวมทั้งการรกร้างทรัพยากรป่า ได้แก่ อาณาเขตที่ตั้ง ความหลากหลายของพืชพันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ พบว่า ป่านี้เป็นป่าชุมชนแห่งหนึ่ง ซึ่งมีทรัพยากรค่อนข้างสมบูรณ์ เป็นแหล่งสะสมอาหารของชุมชนโดยรอบมีของดีที่อยู่ในป่ามากมาย ได้แก่ พืช ผักในป่า เห็ด สมุนไพร เป็นต้น ซึ่งส่งผลดีด้านเศรษฐกิจชุมชน เครื่องมือในการเก็บข้อมูล ได้แก่ ปฏิทินฤดูกาลหรือผลผลิตจากป่าชุมชน ปฏิทินเพาะปลูกหรือการผลิต (อาชีพ) และการใช้ประเด็นคำถามเพื่อเก็บข้อมูล การเดินสำรวจ วาดผัง การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เจาะลึก และการเล่าเรื่องต่อมาใช้กิจกรรม การสำรวจความสมบูรณ์ของป่าด้วยคนในชุมชน สร้างความตระหนักให้กับเยาวชน จากการทำงานกลุ่มทำให้เยาวชนเกิดความรักสามัคคี ร่วมมือร่วมแรงกันภายในกลุ่มการเรียนรู้จากพื้นที่จริงในป่า ทำให้เยาวชนมีความตระหนักเกี่ยวกับพันธุ์พืชไม้ในป่ามากขึ้น มีการนำเรื่องราวยุโรปไปเล่าสู่ผู้ปกครองเป็นการสร้างการรับรู้และสร้างความตระหนักให้ผู้ปกครองได้เห็นได้ฟัง โดยใช้รูปแบบกระบวนการสร้างการเรียนรู้ข้ามวัย (เด็ก-ผู้สูงอายุ) ซึ่งกิจกรรมที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเยาวชนคนรุ่นหลังกับผู้สูงอายุในชุมชน พูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกันในเรื่องทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน เช่น กิจกรรมเดินสำรวจป่าเพื่อศึกษาพันธุ์พืช สัตว์ สมุนไพร กิจกรรมวาดผังป่าชุมชน กิจกรรมปฏิทินอาชีพ โดยให้ผู้สูงอายุเล่าแล้วให้เด็กเยาวชนเป็นคนวาดหรือเขียนเพิ่มเติมรายละเอียด ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ทำให้เกิดการกระตุ้นให้คนในชุมชนตื่นตัวกับกระบวนการสร้างจิตสำนึกรักษาป่าเพื่อการฟื้นฟูป่าอย่างยั่งยืน การทำแผนที่ป่าด้วยเครื่องมือ GPS โดยชุมชน เป็นเครื่องมือที่สามารถแสดงอาณาเขตป่าตนเองได้ เขตป่าที่โดนบุกรุกเข้าไปทำกิน ทำให้ทราบพื้นที่ป่าที่แน่นอนเหลือเพียง 710.37 ไร่ ทำให้คนในชุมชนรู้สึกว่าคุณในชุมชนต้องหันมาดูแลป่าที่คงเหลืออยู่ การใช้เครือข่ายยุววิจัย ที่ได้รับการอบรมความรู้ทักษะด้านการวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ให้กับตัวแทนเยาวชนในชุมชน จำนวน 5 คนมีส่วนร่วมช่วยในการสื่อสารและถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชนคนอื่น ๆ ในชุมชน จึงเป็นการส่งเสริมให้เกิดการประชาสัมพันธ์หรือแจ้งข่าวกิจกรรมเกี่ยวกับการรักษาป่า อนุรักษ์ป่าในกลุ่มเยาวชนซึ่งมีการตั้งกลุ่มที่รวมตัวจัดตั้งขึ้นเองชื่อว่า “กลุ่มเยาวชนคนรักป่า” โดยกลุ่มเยาวชนชุดนี้ได้มีการจัดกิจกรรมทั้งภายในและนอกชุมชนอย่างต่อเนื่อง พิธีบวชป่า การเขียนและติดป้ายอนุรักษ์ป่า จัดได้ว่าประสบความสำเร็จอย่างมาก เนื่องจากได้รับความร่วมมือร่วมใจจากทางผู้นำชุมชน ร่วมกิจกรรมเป็นการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้คงอยู่ชั่วลูกหลาน โดยการติดป้ายอนุรักษ์ป่า และพิธีบวชป่าผูกผ้าเหลืองผูกต้นไม้รอบ ๆ ป่า และการเขียนและติดป้ายอนุรักษ์ป่า พบว่า มีเด็กและเยาวชนในชุมชน นักศึกษา เข้าร่วม โดยเฉพาะผู้นำเข้ามา

รวมทั้ง 4 หมู่บ้าน คนในชุมชนมาร่วมเพิ่มขึ้นกว่า 20 คน แสดงให้เห็นว่าชุมชนเริ่มตระหนักในการร่วมมือรักษาป่าและสร้างจิตสำนึกในการรักษาป่าอย่างยั่งยืน ในกลุ่มของเยาวชนจากชุมชนรอบป่าที่เข้ามาร่วมเรียนรู้กับทีมวิจัย ได้พัฒนาตนเองเป็นนักวิจัยเพิ่มขึ้นมาจากเดิมเพียง 14 คน ปัจจุบันมีถึง 50 คน ถือเป็นการสร้างและยกระดับจิตสำนึกเพื่อให้เยาวชนและคนในชุมชนได้ตระหนักถึงการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไปและกิจกรรมสุดท้ายที่ชุมชนรอบป่าร่วมดำเนินการ คือ ทำพิธีตั้งศาลเจ้าปู่ เป็นความเชื่อของคนในชุมชนที่เคยเห็นสิ่งลี้ลับเวลาขับรถหรือสัญจรผ่านบริเวณป่าชุมชน และได้ทำพิธีโดยได้รับความร่วมมือจากผู้ใหญ่บ้านทั้ง 2 หมู่บ้านรอบป่า เยาวชน รวมทั้งพระสงฆ์ทั้ง 2 วัด มาร่วมมือกันตั้งศาลและผูกผ้าเหลืองบวชป่าติดป้ายอนุรักษ์ป่าเพื่อรักษาป่าไว้ และในขั้นตอนการถอดบทเรียน ค้นข้อมูล และขยายผล จากกิจกรรมในการสร้างจิตสำนึกที่ดีขึ้นของคนในชุมชนได้เกิดความสัมพันธ์อันดี เช่น เด็กนักเรียนอาสาเข้าร่วมกิจกรรมและพิธีบวชป่าเข้าค่าย โรงเรียนให้ความอนุเคราะห์สถานที่ให้กับเด็กที่นอนพักเข้าค่าย แม่บ้านในชุมชนช่วยทำอาหาร ผู้นำตระหนักในการร่วมมือรักษาป่า และสร้างจิตสำนึกในการรักษาป่ามากขึ้นโดยช่วยประชาสัมพันธ์ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับป่า การบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า ผ่านการประชุมศาลาประชาคมหมู่บ้านหรือผ่านหอกระจายเสียงของแต่ละหมู่บ้าน ชุมชนเริ่มตื่นตัวในเรื่องการอนุรักษ์ในการรักษาป่ามากขึ้น เช่น ไปขุดมันแล้วกลบหลุมฝังรากมันคืน ไม่บุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อทำกินและมีอาสาสมัครรักษาป่าแต่ละหมู่บ้านเพิ่มขึ้นด้วย กิจกรรมที่เกิดขึ้นเหล่านี้ มีส่วนในการดูแลรักษาป่าและแหล่งน้ำของชุมชนเองด้วย ทำให้ทางทีมวิจัยได้มีการคืนข้อมูลให้กับชุมชนโดยทีมวิจัยเปิดเวทีเพื่อชี้แจงว่าที่ผ่านมามีงานมีที่มาอย่างไร ทำไมต้องมาดำเนินการในพื้นที่นี้ และดำเนินการกิจกรรมอย่างไร เพื่อให้ผู้นำ คนในชุมชน และเด็กเยาวชน ได้รับรู้ ได้สังเกต และมีส่วนร่วมจากทั้งบทบาทโรงเรียนและชุมชน รวมถึงพูดคุยกันถึงแนวทางการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าชุมชน อีกทั้งยังได้นิมนต์หลวงพ่อมาร่วมเสวนาด้วย จากนั้นทำการสังเคราะห์ข้อมูลจากกิจกรรมและแก้ปัญหาประเด็นที่สำคัญได้แก่ ชักชวนเด็กเยาวชนร่วมขับเคลื่อน โดยสร้างกิจกรรมสำรวจป่าถึงอาณาเขตป่าที่เหลืออยู่ และพืชพันธุ์ต่าง ๆ ในป่า เพื่อให้เยาวชนเห็นความสำคัญของป่าเกิดจิตสำนึกต่อเนื่องไปสู่ผู้ปกครองและคนในชุมชน นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยยังได้คืนข้อมูลสู่หน่วยงานภาครัฐซึ่งได้จัด ณ โรงเรียนบ้านลาดวิทยาเสริม เป็นเวทีในการคืนข้อมูลเกี่ยวกับผลการดำเนินกิจกรรมตามแผนกิจกรรม จำนวนพื้นที่ป่าชุมชนบ้านลาด การระดมความคิดแนวทางการอนุรักษ์ป่าที่เหลืออยู่ แนวทางสนับสนุนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประเมินรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนและชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

สรุปและอภิปรายผล

1. การศึกษาความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นกับป่าชุมชนตำบลบ้านลาด พบว่า ความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นกับป่าชุมชนมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ป่าแห่งนี้เป็นที่อยู่ของสัตว์ป่า เป็นแหล่งอาหารและสร้างรายได้ของคนในชุมชน ในด้านประวัติศาสตร์ชุมชน ทำให้ได้ข้อมูลการอพยพของชุมชนต้นตระกูลในชุมชน ปีที่เริ่มก่อตั้งชุมชนและพัฒนาการก่อตั้งชุมชน ด้านทรัพยากร-ป่าชุมชน ทำให้ได้ข้อมูลขนาดพื้นที่ แหล่งน้ำ ป่าไม้ อาณาเขต ที่ตั้ง ความหลากหลายของพืชพันธุ์ไม้ พันธุ์สัตว์ สภาพการณ์ใช้ประโยชน์จากป่า สภาพการจัดการป่าร่วมกันรวมทั้งการรุกทำลายทรัพยากรป่า ด้านเศรษฐกิจ ทำให้ได้ข้อมูลอาชีพในและนอกภาคเกษตร อาชีพที่ก่อเกิดรายได้จากป่า จากผลการเก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่าคิดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ พบว่าเกษตรกรในตำบลบ้านลาด มีรายได้จากผักตบชว กบอย มัน ไข่มดแดง รายได้จากเห็ดป่า ซึ่งมีทั้งกินและขายสร้างรายได้ ด้านวัฒนธรรมประเพณี ทำให้ทราบข้อมูลงานบุญประเพณีในแต่ละเดือน ตำนาน ความเชื่อในชุมชน ส่วนความเชื่อของชุมชนรอบป่าทั้ง 4 หมู่บ้าน ความเชื่ออีกสิ่งหนึ่งของชุมชนและเป็นผลดีกับป่า คือในป่าชุมชนจะมีต้นกุงขนาดใหญ่อยู่หนึ่งต้นที่ยังหลงเหลืออยู่ เนื่องจากเล่าลือกันว่าผีสิงเทวดาอาศัยอยู่แต่ปัจจุบัน

ต้นไม้ได้โดนฟ้าผ่า ทำให้ต้นไม้ตายไปตามธรรมชาติซึ่งความเชื่อนี้ทำให้คนในชุมชน ผู้นำ รวมถึงเจ้าอาวาส คิดว่าน่าจะมีการตั้งศาลต้นงูเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนและเป็นกลอุบายในการรักษาป่าของชุมชนไว้ด้วย

จากการวิเคราะห์บริบทชุมชนบ้านลาดหมู่ที่ 7 และหมู่ที่ 13 จากการวิเคราะห์ SWOT ในการวิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรค เพื่อศึกษาสภาพปัญหา ผลการวิจัย พบว่า จุดแข็งมาจากผู้นำชุมชนท้องถิ่น คนในชุมชนมีศักยภาพ มีความเข้มแข็ง จุดอ่อนมาจากคนภายนอก กลุ่มนายทุน โอกาสการขยายเป็นป่าชุมชน โดยประชาชนเป็นผู้ดูแล อุปสรรค การเกิดไฟฟ้า ภาครัฐขาดงบประมาณสนับสนุน สอดคล้องกับงานวิจัยของ วิภาวรรณ มะลิวรรณ (2560) ปัญหาที่พบในการจัดการป่าชุมชนที่สำคัญคือ ปัญหาขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า จึงทำให้ชุมชนมีความต้องการหาแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ่ย โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางและสอดคล้องกับงานวิจัยของ เพ็ญศรี ม้าแก้ว (2556) ซึ่งได้ศึกษาป่าชุมชนบ้านดอนมูล องค์ความรู้ที่ทำให้ความร่วมมือร่วมใจ ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ พบว่า ประชาชนหรือบุคคลในชุมชนควรมีการจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง โดยมีรัฐให้การสนับสนุนด้านของงบประมาณให้คำปรึกษา สิ่งสำคัญอย่างยิ่งประชาชนต้องมีการออก กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ในการดูแลรักษาป่าและมีคณะกรรมการหมู่บ้านร่วมดำเนินการด้วย และยังสอดคล้องกับผลการศึกษารับรู้ป่าชุมชนซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ อภิชาติ ใจอารีย์ (2559) ทำการศึกษาเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมแบบพหุภาคีเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาการจัดการป่าชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดจันทบุรี ซึ่งมีความสอดคล้องเชิงพื้นที่ ป่าชุมชนพุเตยอยู่ในภูมิภาคเดียวกันกับป่าชุมชนกุดน้ำใสและ มีขนาดพื้นที่ป่าชุมชน 328 ไร่ ซึ่งมีความใกล้เคียงกับป่าชุมชนกุดน้ำใส ป่าชุมชนกุดน้ำใสได้ประสบปัญหา ความเสื่อมโทรม ป่าไม้ถูกทำลายจนกลายเป็นเขาหัวโล้น เมื่อป่าถูกทำลายจนถึงขีดสุดก็ได้มีผู้นำชุมชนที่อาสาพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนและปลุกระดมชาวบ้านให้ร่วมกันดูแลป่าไม้ หวงแหวนป่าไม้ของชุมชนไม่ตัดไม้ ทำลายป่าใช้ทรัพยากรอย่างพอดี จนป่าชุมชนได้รับการฟื้นตัวและเริ่มอุดมสมบูรณ์ขึ้นตามลำดับ และระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนกุดน้ำใส พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนกุดน้ำใส ในภาพรวมและรายด้านของชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณรอบพื้นที่ป่าชุมชนกุดน้ำใส ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงทำให้มีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนกุดน้ำใสบ้าง แต่ไม่มากนัก เนื่องจากการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในแต่ละครั้งจะเป็นการสั่งการจากผู้นำชุมชน ประชาชนจึงเข้าร่วม แต่ความเข้าใจเรื่องการจัดการป่าชุมชนของประชาชนยังมีไม่มากนัก ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุภาสินี นุ่มเนียม (2558) กล่าวว่า การจัดการกิจกรรมส่งเสริมความรู้จะประสบความสำเร็จต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของบุคคลและหน่วยงานทุกฝ่ายโดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในพื้นที่ รูปแบบการส่งเสริมความรู้แบบมีส่วนร่วมที่มีความเหมาะสมกับบริบทชุมชนและบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของเสียสะท้อนของชุมชนเมื่อเข้าไปมีส่วนร่วมนั้นต่างมีความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการดูแลรักษาป่าชุมชนทำให้ป่าชุมชนกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง เกิดความสามัคคีกันร่วมแรงร่วมใจกันทั้งผู้นำชุมชนและประชาชน และการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนกุดน้ำใสยังสามารถส่งเสริมให้ประชาชนได้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนอีกด้วย

2. รูปแบบในการสร้างจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืนตำบลบ้านลาด จากการดำเนินกิจกรรมที่ทีมวิจัย คนในชุมชน และภาคีเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชนร่วมมือดำเนินการที่ผ่านมา เป็นรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนในเขตเทศบาลตำบลหลักเมือง อำเภอทมิฬไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ผ่านกิจกรรมโดยใช้เครือข่ายวิจัย ที่ได้รับการอบรมความรู้ทักษะด้านการวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัย

ราชภัฏบุรีรัมย์ให้กับตัวแทนเยาวชนในชุมชน จำนวน 5 คนและสมาชิกเยาวชนอีกทั้ง 4 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มขับเคลื่อนที่สำคัญมากในการอนุรักษ์ป่า ซึ่งเยาวชนกลุ่มนี้มีส่วนช่วยในการสื่อสารและถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชนคนอื่น ๆ ในชุมชน จึงเป็นการส่งเสริมให้เกิดการประชาสัมพันธ์หรือแจ้งข่าวกิจกรรมเกี่ยวกับการรักษาป่าอนุรักษ์ป่า ในกลุ่มเยาวชน ซึ่งมีการตั้งกลุ่มที่รวมตัวจัดตั้งขึ้นเองชื่อว่า “กลุ่มเยาวชนคนรักป่า” ใน Facebook ซึ่งกลุ่มเยาวชนชุดนี้ได้มีการจัดกิจกรรมทั้งภายในและนอกชุมชนอย่างต่อเนื่อง ถือว่าเป็นกิจกรรมสร้างจิตสำนึกให้กับคนในชุมชนที่ประสบความสำเร็จอย่างมาก ได้รับความร่วมมือร่วมใจจากทางเครือข่ายผู้นำชุมชน รูปแบบที่ 2 รูปแบบกระบวนการสร้างการเรียนรู้ข้ามวัย (เด็ก-ผู้สูงอายุ) ซึ่งกิจกรรมที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเยาวชนคนรุ่นหลังกับผู้สูงอายุในชุมชน พุดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกันในเรื่องทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน เช่น กิจกรรมเดินสำรวจป่าเพื่อศึกษาพันธุ์พืช สัตว์ สมุนไพร กิจกรรมวาดผังป่าชุมชน กิจกรรมปฏิบัติอาชีพ โดยให้ผู้สูงอายุเล่าแล้วให้เด็กเยาวชนเป็นคนวาดหรือเขียนเพิ่มเติมรายละเอียด ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ทำให้เกิดการกระตุ้นให้คนในชุมชนตื่นตัวกับกระบวนการสร้างจิตสำนึกรักษาป่าเพื่อการฟื้นฟูป่าอย่างยั่งยืน การทำแผนที่ป่าด้วยเครื่องมือ GPS โดยชุมชน เป็นเครื่องมือที่สามารถแสดงอาณาเขตป่า แหล่งน้ำเขตป่าชุมชนที่โดนบุกรุกเข้าไปทำกิน ทำให้ทราบพื้นที่ป่าที่แน่นอนเหลือเพียง 380.37 ไร่ ทำให้คนในชุมชนรู้สึกว่าการในชุมชนต้องหันมาดูแลป่าชุมชนที่คงเหลืออยู่ กิจกรรมต่าง ๆ ช่วยสร้างจิตสำนึกท้องถิ่นเพื่อการฟื้นฟูป่าได้ระดับหนึ่ง ซึ่งทำให้คนในชุมชนรับรู้ตระหนักถึงการรักษาป่า ได้แก่ กิจกรรมค่ายคอมพิวเตอร์ ทำให้ทีมวิจัยชุมชนมีขวัญกำลังใจที่ดีขึ้น มีแนวคิดและทัศนคติในการดำเนินกิจกรรมไปในทิศทางเดียวกับการทบทวนกิจกรรมที่เป็นปัญหาและอุปสรรคที่ผ่านมาส่งผลทำให้เกิดแผนการดำเนินการในการขับเคลื่อนกิจกรรม 3 ระดับ คือ ระดับผู้นำ ระดับชุมชน และระดับเยาวชน ส่วนกิจกรรมที่สร้างความตระหนักให้กับเยาวชนคนในชุมชน รวมถึงผู้นำเป็นการเรียนรู้จากพื้นที่จริง พืชพันธุ์ยืนต้น พืชสมุนไพรในป่า เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินจากการสังเกตหลังจากการจัดกิจกรรม มีการนำเรื่องราวที่เกิดขึ้นใจ กิจกรรมไปเล่าสู่ผู้ปกครอง เป็นการสร้างการรับรู้และสร้างความตื่นตัวให้ผู้ปกครองได้ฟัง เช่น กิจกรรม การสำรวจความสมบูรณ์ของป่าด้วยคนในชุมชน การทำแผนที่ป่าด้วยระบบ GPS โดยชุมชนเป็นการใช้เครือข่ายวิทยุวิจัย พิธีบวชป่า การเขียนและติดป้ายอนุรักษ์ป่า พิธีตั้งศาลเจ้าปู่ กิจกรรมเหล่านี้ถือเป็นชุดความรู้ในการดำเนินการเรื่องป่า ซึ่งในแต่ละกิจกรรมจะมีทีมวิจัยและคนในชุมชนเข้าร่วมเพิ่มมากขึ้น ซึ่งนักวิจัยเพิ่มขึ้นจากเดิมเพียง 9 คนปัจจุบันมีถึง 50 คน มีทั้งคนที่มีจิตอาสาในชุมชน พระสงฆ์ทั้ง 2 วัด และเด็กเยาวชนในหมู่บ้าน ถือเป็นการสร้างและยกระดับจิตสำนึกเพื่อให้เยาวชนและคนในชุมชนได้ตระหนักการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าชุมชนของประชาชนในชุมชนบ้านลาดหมู่ 7 และหมู่ 13 เทศบาลหลักเมือง อำเภอภมกลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ การศึกษาคั้งนี้ พบว่า การวิจัยมุ่งเป้าไปที่ชาวบ้านมากกว่าการทำเพื่อตอบโจทย์การวิจัย แสดงให้เห็นว่าทั้ง 3 ฝ่าย คือ ชาวบ้าน นักวิจัยและนักพัฒนา ต่างก็มีบทบาทเท่าเทียมกันในการร่วมกันกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางการปฏิบัติ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติ โดยให้คนในชุมชนได้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำร่วมวิเคราะห์ สรุปผลร่วมกันแก้ปัญหาและสร้างทางเลือกใหม่ให้แก่ชุมชนเป็นการสร้างคนด้วยการเน้นการยอมรับคนอื่นในลักษณะของกลุ่มของพวกเขา มากกว่าตนเองคนเดียวผลการศึกษา พบว่า การพัฒนารูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนกุดน้ำใส ต้องประกอบด้วย 4 มิติ ได้แก่ มิติที่ 1 การทำงานแบบ 3 ประสาน (การจัดการยุคใหม่) มิติที่ 2 การมีส่วนร่วมในการเรียน มิติที่ 3 การริเริ่มให้เกิดกิจกรรมและการปฏิบัติจริง มิติที่ 4 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และมิติที่ 5 การพัฒนาให้เกิดสถาบันในชุมชน ด้านองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ได้เรียงลำดับความสำคัญ ประกอบด้วย 1. การค้นหาบุคคล/กลุ่มผู้สนใจ 2. การจัดตั้งภาคร่วมพัฒนา

3. การวางแผน 4. การดำเนินโครงการ 5. การตัดสินใจ 6. การประเมินผล 7. การร่วมรับผลประโยชน์ต้องเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกมิติโดยเฉพาะอย่างยิ่งการร่วมรับผลประโยชน์ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด จอห์น สจ๊วตมิลล์ (John Stuart Mill) ที่เน้นการสร้างประโยชน์สูงสุดให้กับคนจำนวนมากที่สุด (กีรติ บุญเจือ, 2551)

3. ผลการใช้รูปแบบความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการวิจัยจากกระบวนการจากงานวิจัยโดยนักวิจัยเชิงพื้นที่และกลุ่มคนอนุรักษ์ป่าชุมชนป่าโคกกลางที่อยู่รอบป่าจำนวน 4 หมู่บ้านนั้นโดยเริ่มตั้งแต่ได้ทำการศึกษาร่วมกันได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นอย่างมาก ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น สรุปได้ดังนี้

3.1 แกนนำกลุ่มคนในชุมชนมีการรวมตัวกันเพิ่มมากขึ้นและ “กลุ่มเยาวชนคนรักป่า” ที่รวมตัวจัดตั้งขึ้นเองมีการทำกิจกรรมเกี่ยวกับการรักษาป่า อนุรักษ์ป่า โดยมีการจัดกิจกรรมทั้งภายในและนอกชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทำให้เป็นการปลูกฝังเด็กและเยาวชนในชุมชนให้ตระหนักและเป็นการสร้างจิตสำนึกในการรักษาป่าให้คงอยู่จนถึงรุ่นลูกรุ่นหลานต่อไปบทบาทในการมีส่วนร่วม สอดคล้องกับงานวิจัยของ วิภาวรรณ มะลิวรรณ (2560) ในการจัดการป่าชุมชนกุดน้ำใสได้ดังนี้ 1) บทบาทของชุมชนหรือภาคประชาชน เป็นบทบาทที่มีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมาก เนื่องจากเป็นกำลังหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จและส่งเสริมให้การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น 2) หน่วยงานภาครัฐมีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนโดยการกำหนดนโยบายและกิจกรรมในแผนพัฒนาท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนงบประมาณและการดำเนินกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนกุดน้ำใส สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 10 (ราชบุรี) มีบทบาทในการให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชุมชนกุดน้ำใส โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล บ้านหนองไม้เฒ่า มีบทบาทในการสำรวจและศึกษาพืชสมุนไพรในป่าชุมชนกุดน้ำใสเพื่อนำมาประยุกต์ใช้เป็นยาสมุนไพรพื้นบ้าน 3) ภาคเอกชน มีบทบาทต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในด้านการสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมหรือสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือในการจัดการป่าชุมชนกุดน้ำใส 4) สถาบันการศึกษา มีบทบาทในการทำหลักสูตรท้องถิ่นจัดให้มีการศึกษาเส้นทางธรรมชาติและพันธุ์ไม้ในป่าชุมชนกุดน้ำใสรวมไปถึงการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาป่าชุมชนทุกครั้ง 5) สถาบันทางศาสนา มีบทบาทในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนโดยการเป็นสื่อกลางการประชาสัมพันธ์กิจกรรมการจัดการป่าชุมชนกุดน้ำใสและการชักจูงให้พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในวันสำคัญต่าง ๆ ณ ป่าชุมชนกุดน้ำใส เช่น การสวดมนต์ข้ามปี การทอดผ้าป่าสามัคคี

3.2 เกิดเครือข่ายความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมการสร้างจิตสำนึกในการรักษาป่าภายในและภายนอกพื้นที่ โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐระดับท้องถิ่น เช่น พระสงฆ์วัดโกรกประตู วัดหนองโดนน้อย เทศบาลตำบลหลักเมือง สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดกาฬสินธุ์ ป่าไม้จังหวัดกาฬสินธุ์ สำนักงานที่ดินจังหวัดกาฬสินธุ์ โรงเรียนบ้านลาดศิลาเสริม และชุมชนในพื้นที่รอบป่า เป็นต้น ส่งผลให้เด็กเยาวชนและคนในชุมชนรอบป่ากลับมาให้ความสนใจเรียนรู้กระบวนการดำเนินกิจกรรมเรื่องป่าชุมชนโดยเน้นเยาวชนและคนในชุมชนเป็นกลุ่มในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่

3.3 เกิดกลุ่มนักวิจัยที่เป็นคนในพื้นที่ชุมชนทุกรุ่นทุกวัยที่รู้จักกระบวนการดำเนินกิจกรรมงานวิจัยได้ด้วยตนเองและสามารถถ่ายทอดความรู้ให้กับทีมวิจัยและคนในชุมชนที่สนใจเพื่อร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้

3.4 โรงเรียนบ้านลาดศิลาเสริม ได้สร้าง “หลักสูตรศึกษาพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ในป่าชุมชน” และ “หลักสูตรการตรวจสอบภูมิอากาศในท้องถิ่น” เพื่อให้นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษา 5-6 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ได้เรียนรู้ประโยชน์จากป่า และการอนุรักษ์ป่าชุมชน สอนนอกคาบเรียนตามนโยบายของภาครัฐ “ลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้” โดยมีวิทยากรสอนโดยคนในชุมชน

3.5 กลุ่มผู้นำ ชุมชนได้จัดตั้งกฎ กติกา ร่วมกัน และจัดทำป้ายบตลงโทษปิดประกาศเรื่องป่าชุมชน นอกจากนี้มีการตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อดูแลและบริหารจัดการป่าชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ควรมีการกระตุ้นส่งเสริมให้ประชาชนร่วมกันออกกฎ ระเบียบ ข้อบังคับและมีส่วนร่วมเสนอร่างกฎหมายป่าไม้ในกรณีที่ปลูกไม้ในพื้นที่ของตนเองได้และให้ประชาชนสามารถตัดไม้ไปขายหรือนำมาใช้สอยในการปลูกบ้านได้โดยไม่ต้องรับอนุญาตจากทางราชการ
2. ส่งเสริมให้ประชาชนปลูกไม้เศรษฐกิจโดยการจัดแบบผสมผสานการใช้ระบบวนเกษตรการปลูกไม้หลายประเภทในพื้นที่ของตนเองให้มากขึ้น เพราะช่วยป้องกันการป้องกันการตัดไม้ทำลายป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ
3. รัฐบาลควรให้อำนาจแก่ประชาชนคณะกรรมการหมู่บ้าน และหน่วยงานท้องถิ่นบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ด้วยตนเองให้มากที่สุด ซึ่งจะช่วยสร้างเสริมให้ประชาชนในพื้นที่ได้มีการแสดงออกถึงความใกล้ชิด ความผูกพัน และวิถีชีวิตของคนกับป่า ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ
4. ควรมีการกระตุ้นส่งเสริมปราชญ์ชาวบ้านให้มีบทบาทในการเผยแพร่ความรู้ในเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้ผ่านช่องทางต่าง ๆ เป็นต้นว่า สื่อมวลชนสถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานเอกชน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการปลูกป่าในพื้นที่บุกรุกโดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกป่าและช่วยการดูแลรักษาป่าให้มากขึ้น
2. ควรมีการศึกษาวิจัยที่เน้นการประยุกต์พุทธปรัชญาที่ในด้านของการอนุรักษ์ธรรมชาติและการพัฒนาที่ยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กรมป่าไม้. (2556). *ปฐมบทการป่าไม้ ประวัติเหตุการณ์ สถานที่สำคัญ จากอดีตสู่ปัจจุบัน* (พ.ศ. 2439-2556). กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้.
- _____. (2560). *พื้นที่ป่าของประเทศไทย ปีพ.ศ. 2516-2560*. กรุงเทพมหานคร: สำนักจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่าไม้.
- กรมส่งเสริมสุขภาพและสิ่งแวดล้อม. (2550). *การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภาคตะวันออก*. มหาสารคาม: สำนักงานการจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนสถาบันวิจัย รุกชชาติ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- กิตติศักดิ์ แก้ววารี และวุฒิพล หัวเมืองแก้ว. (2553). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เขาราวเทียนทอง จังหวัดชัยนาท. *วารสารการจัดการป่าไม้*, 4(7), 109-110.
- กิตติชัย รัตน์นะ. (2555). *คู่มือการจัดทำแผนปฏิบัติการฟื้นฟูผืนป่าและทรัพยากรธรรมชาติโดยฐานชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาอนุรักษ์วิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- กีรติ บุญเจือ. (2551). *คู่มือจริยศาสตร์ตามหลักสากล*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมและการพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม.

- ใจคิด วงศ์พิพันธ์. (2553). การศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
ในเขตป่าชุมชนและป่าอนุรักษ์จังหวัดมหาสารคาม (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต).
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม.
- พงษ์ศักดิ์ ปรีชาวิทย์. (2560, 18 พฤษภาคม). โครงการวันรักต้นไม้ประจำปีของชาติ 2560. สืบค้นจาก
https://ewt.prd.go.th/ewt/region1/ewt_news.php?nid=59201&filename=DataCenter
- เพ็ญศรี ม้าแก้ว. (2556). การจัดการป่าชุมชนบ้านดอนมูล ตำบลเมืองชุม อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย.
วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่, 5(6), 39–47.
- ลดาวลัย พวงจิตร. (2554). การพัฒนาระดับการปล่อยก๊าซเรือนกระจกอ้างอิงตามกลไกเรดด์สำหรับ
ประเทศไทย. ใน เรดด์พลัส, *ประเด็นร้อนในเวทีเจรจาโลก แนวคิดและรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับ
สังคมไทย. ชุดโครงการพัฒนาความรู้และยุทธศาสตร์ความตกลงพหุภาคีด้านสิ่งแวดล้อมและ
ยุทธศาสตร์ลดโลกร้อน* (น. 17–77). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพมหานคร,
ประเทศไทย.
- วิภาวรรณ มะลิวรรณ. (2560). แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนกุดน้ำใส ตำบลกุดน้ำใส
อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี. *วารสารวิชาการ Veridian E-Journal ฉบับภาษาไทย
สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*, 10(1), 694–708.
- สุภาสิณี เนียมมุ่ม (2558). แนวทางส่งเสริมความรู้แบบมีส่วนร่วม เรื่องการลดการใช้สารเคมี การลดรายจ่าย
และเพิ่มรายได้ตามหลักการเกษตรพอเพียงแก่เกษตรกรตำบลหน้าโคก อำเภอผักไห่
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. *วารสารวิชาการ Veridian E-Journal ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์
สังคมศาสตร์ และศิลปะ*, 8(1), 1212–1230.
- อภิชาติ ใจอารีย์. (2559). กระบวนการมีส่วนร่วมแบบพหุภาคีเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน:
กรณีศึกษาการจัดการป่าชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดการจนวนบุรี. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*,
36(1), 111–136.